

УДК 342.92:342.72

**РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ
ПРО ПРАВО НА ДОСТУП ДО ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОСЛУГ**

**THE DEVELOPMENT
OF SCIENTIFIC THOUGHTS ON THE RIGHT TO ACCESS TO ENERGETIC SERVICES**

Ващенко Ю.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
юридичного факультету*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена формуванню наукових підходів до розуміння права на доступ до енергетичних послуг як права людини. Зокрема, у статті аналізуються праці дослідників, документи міжнародних організацій з піднятої проблематики. За результатами проведеного дослідження автор висловлює власну думку щодо місця права на доступ до енергетичних послуг в системі прав людини.

Ключові слова: права людини, право на доступ до енергетичних послуг, сталий розвиток, енергетична бідність, енергетична безпека

Статья посвящена формированию научных подходов к пониманию права на доступ к энергетическим услугам как права человека. В частности, в статье анализируются труды исследователей, документы международных ор-

ганизаций по рассматриваемой проблематике. По результатам проведенного исследования автор высказывает собственное мнение относительно места права на доступ к энергетическим услугам в системе прав человека.

Ключевые слова: права человека, право на доступ к энергетическим услугам, устойчивое развитие, энергетическая бедность, энергетическая безопасность

This article is devoted to the generation of the scientific approaches to the understanding of the Right to Access to Energetic Services as a Human Right. In particular, the research works and the documents of international organizations are analyzed in the article. On the basis of this research the author proposes her own opinion regarding the place of the Right to Access to Energetic Services in the system of Human Rights.

Key words: human rights, right to access to energetic services, sustainable development, energetic poverty, energetic security.

Постановка проблеми. Доступ до сучасних енергетичних послуг є необхідною умовою активної участі людини в соціальному, економічному та політичному житті, від його наявності залежить ефективна реалізація переважної більшості прав та свобод людини і громадянина. Однак, на сьогодні в усьому світі існує проблема забезпечення населенню безперервного доступу до безпечних, якісних енергетичних послуг на рівних умовах та за обґрунтованими цінами. У зв'язку з цим виникає питання щодо ролі держави у забезпеченні такого доступу. Останнім часом все більшого поширення набуває підхід щодо розуміння доступу до енергетичних послуг в якості права людини. Зокрема, дослідженню цього питання присвячені праці Адріана Дж. Бредбука, Джудіт Гайл Гардам, Монік Кормье, Стівена Р. Туллі, Девіда Смоліна та ін.

Метою зазначеної публікації є аналіз передумов та етапів формування підходу до розуміння доступу до сучасних енергетичних послуг в якості права людини.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення належного рівня життя сучасної людини є неможливим без доступу до енергетичних послуг. У зв'язку з цим, хоча енергозабезпечення є необхідною умовою для реалізації переважної більшості прав людини, саме з правом на достатній життєвий рівень (стандарт) пов'язане формування підходу до розуміння права на доступ до енергетичних послуг в якості права людини.

Зауважимо, що правові проблеми створення умов для забезпечення належного рівня життя людей привертають увагу вчених з кінця XIX-початку XX століття. Зокрема, відомий російський вчений Володимир Соловйов у своїй праці «Виправдання добра» [1], написаній у 1897 році, вперше у фаховій літературі Російської імперії вживає термін «право на гідне існування», визначаючи «обов'язок суспільства визнавати та забезпечувати за кожним право на гідне людське існування». До складових цього права вчений включав, серед іншого, «... забезпечені засоби до існування (тобто, їжу, одяг та житло з теплом та повітрям)...». У 1905 році інший відомий російський вчений Павло Новгородцев, обґрунтовуючи можливість та необхідність правового закріплення права на гідне людське існування, зазначав: «Серед тих прав, які поміщуються, як правило, у сучасних деклараціях, немає жодного, яке за всіма даними, мало б знайти місце у символі віри сучасної правосвідомості: це – право на гідне людське існування.

А між іншим, якщо є яка-небудь відмінна риса того нового переконання, яке все більше дає себе знати у різноманітних суспільних заявах, так це саме – визнання за вказаним правом не морального лише, але і юридичного значення. У цьому випадку на наших очах відбувається один із тих звичайних переходів моральної свідомості у правову, якими відмічається прогресивний розвиток права. І, можливо, у нас, в Росії, раніше, ніж будь-де, цьому новому виду права судилося отримати чітке принципове визнання» [2]. Цікавою є позиція Павла Новгородцева щодо визначення змісту права на гідне людське існування. Визнаючи проблему визначення, що ж таке гідне людське існування, вчений зазначає, що під правом на гідне існування «...слід розуміти не позитивний зміст людського ідеалу, а тільки заперечення тим умов, які абсолютно виключають можливість гідного людського життя» [2]. У продовження своєї думки він зазначає, що «потреби людини є різноманітними та суб'єктивними, та визначити точно, де починається спосіб життя, гідний людини, неможна. Однак з цього не випливає, що праву тут немає чого робити та що визначати» [2]. Обґрунтовуючи важливість цього права та необхідність його нормативного закріплення, у порівнянні з основоположними правами та свободами людини, П. Новгородцев справедливо зазначає, що «... право не обмежується однією охороною свободи, а бере на себе також і регулювання матеріальних умов її здійснення» [2].

Серед перших законодавчих спроб закріпити право на достойне людське існування слід звернути увагу на ст. 151 Веймарської Конституції 1919 р. Вказаною статтею було передбачено, що «Устрій господарського життя має відповідати засадам справедливості, маючи за мету гарантувати для всіх гідне людське існування. В цих межах належить забезпечити господарську свободу окремої особистості. Законний примус допускається лише для здійснення прав, яким загрожує небезпека або заради вищих вищо загального блага» [3].

На сьогодні право на достатній життєвий рівень закріплене у міжнародно-правових документах (зокрема, у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [4]), а також у конституціях ряду країн.

Як зазначає відомий російський вчений В. Г. Графський, у російській Конституції 1993 року право на гідне людське існування «...чітко не фіксується, проголошується лише загальний принцип про політику зі створення умов, що забезпечують

людині гідне життя» [5]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 Конституції Російської Федерації визначено, що Російська Федерація є соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. В. Г. Графський, аналізуючи ситуацію щодо нормативного закріплення права на гідне життя, що склалася у світі, робить висновок про те, що хоча таке право визнається у сучасних конституціях, однак не існує у вигляді діючого суб'єктивного права. Свою позицію автор обґрунтовує тим, що діюче право характеризується рядом цілком визначених та наявних у суспільній практиці правил-вимог та процедурних дій. У зв'язку з цим, на його думку, право на достойне людини існування, що визнається концептуально та доктринально, все ще очікує на своє інституційне та гарантоване процедурне оформлення та закріплення [5].

В Україні право на достатній життєвий рівень закріплене у Конституції (ст. 48 Конституції України). Згідно з цією статтею кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Однак у Конституції України не визначено гарантії реалізації цього права.

Таким чином, усвідомлення необхідності нормативного закріплення права на достатній життєвий рівень формувалося поступово та на сьогодні існують різні точки зору щодо визначення цього права та його складових.

Як зазначалося вище, право на енергію, головним чином, розглядається як складова саме права на достатній життєвий рівень. Саме такий підхід застосовується Комітетом економічних, соціальних та культурних прав ООН [6] та Європейським комітетом із соціальних прав [7], які розглядають право на доступ до енергії в якості невід'ємної складової права на належне житло.

На важливість забезпечення доступу до енергетичних послуг звертається увага у контексті забезпечення сталого розвитку та подолання бідності.

У 1987 році було опубліковано звіт Міжнародної комісії з довкілля та розвитку (World Commission on Environment and Development) «Наше спільне майбутнє» (відомий як Брундландський звіт) [8]. Це один з перших документів такого рівня, у якому акцентується увага на значенні енергії для сталого розвитку. Надзвичайно важливим у контексті проблематики доступу до енергії та прав людини є те, що енергія у Брундландському звіті визначається як невід'ємна потреба людини (параграф 46 глави 2) [8]. У спеціальній главі Звіту, присвяченій проблемним питанням енергії у контексті сталого розвитку – главі 7 «Енергія: вибір для довкілля та розвитку» – наголошується

на тому, що енергія є необхідною для щоденного виживання. Питання щодо залежності майбутнього від енергії є природним, оскільки енергія забезпечує «невід'ємні послуги» для людського життя – теплову енергію для зігрівання, приготування їжі та виробництва, електроенергію для транспорту та механізованої праці.

На наявність безпосереднього зв'язку між належним доступом до енергетичних послуг та вирішенням широкого кола соціальних проблем звертається увага ще в одному документі – «Оцінці світових енергетичних ресурсів: енергія та проблема сталості» – підготовленому спільно Програмою розвитку ООН (ПРООН), Департаментом ООН з економічних і соціальних питань та Світовою енергетичною радою [9]. Зокрема, у зазначеному документі звертається увага, що енергетичні послуги є важливим внеском у вирішення таких першочергових завдань розвитку як забезпечення адекватним харчуванням, житлом, одягом, санітарними умовами, медичними послугами, навчанням та доступом до інформації. Таким чином, енергія є одним із показників або факторів бідності та розвитку, однак життєво необхідним. Енергетичний вимір бідності – енергетична бідність – у вказаному документі визначається як відсутність достатнього вибору у доступі до адекватних, доступних, надійних, високоякісних, безпечних та екологічних енергетичних послуг для сприяння економічному та людському розвитку.

В Оцінці світових енергетичних ресурсів (оновленій) 2004 року [10] зазначається, що доступ до економічно доступних енергетичних послуг є ключовим для діяльності людини, розвитку та економічного зростання. При цьому наголошується, що мається на увазі саме доступ до енергетичних послуг, а не енергопостачання як таке, що є дуже важливим.

У Звіті Робочої групи WENAB¹ «Засади заходів щодо енергії» (Серпень, 2002) [11] також зазначається, що енергетичні послуги є важливими для сталого розвитку. Спосіб, у який ці послуги надаються, розподіляються та використовуються, впливає на соціальні, економічні та екологічні показники будь-якого розвитку. При цьому, як вважають автори вказаного документа, хоча енергія, сама по собі, не є базовою потребою людини, однак, вона є критичною для задоволення всіх потреб. Відсутність доступу до різноманітних та доступних енергетичних послуг означає, що базові потреби багатьох людей не будуть задоволені.

Таким чином, світова професійна громадськість усвідомлює важливість нормативного закріплення права на доступ до сучасних енергетичних послуг для задоволення основних потреб людини. Однак, як справедливо зазначає австралійський вчений Адріан Бредбрук, хоча міжнародне співтовариство визнає необхідність забезпечення доступу до енергії для подолання бідності, однак, на сьогодні це визнання не отримало юридичного оформлення на міжнародному рівні [12]. Вважаємо, що позиція науковця щодо необхідності такого закріплення заслуговує на підтримку науковців та практиків.

¹ Ініціатива WENAB була запропонована Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном як внесок у підготовку до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (WSSD) та спрямована на зосередження уваги та стимулювання до дій у п'яти ключових тематичних сферах: вода, енергія, здоров'я, сільське господарство та біорозмаїття, які є невід'ємною складовою узгодженого міжнародного підходу до впровадження сталого розвитку, та які включені до проекту Плану саміту з імплементації.

На завершення думки щодо важливості закріплення права на доступ до енергетичних послуг як права людини, хотілося б знову звернутися до наведеної вище праці П. Новгородцева. Аргументуючи свою пропозицію щодо нормативного закріплення права на гідне людське існування, він зазначав, що «Сама по собі розуміється, що справжня та повна реалізація цього права була б одночасно вирішенням соціального питання. Проте, це зовсім не заважає включити це право до декларації прав. Чи не здавалося це можливим вже сто років тому, у момент захоплення ідеєю соціальною справедливості? І найголовніші права,

які вже тепер перераховуються у деклараціях, чи не вбачаються вони до цих пір скоріше величезними та значимими завданнями для розвитку, ніж остаточно здійсненими благами діючого життя?» [2].

Висновки. Підсумовуючи зазначене, наукова думка щодо розуміння доступу до сучасних енергетичних послуг в якості права людини знаходиться у процесі формування. Однак існуючі тенденції переконливо свідчать про актуальність та доцільність опрацювання питання про нормативне закріплення зазначеного права на міжнародному та національному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Владимир Соловьев. Оправдание добра. Т. 1. – 1897.
2. Новгородцев И. Сочинения. – М. : Раритет, 1995. – С. 321–327. – С. 321.
3. Конституция Германской империи (11 августа 1919 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(08\)11.reich.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(08)11.reich.php).
4. Графский В. Г. О праве на достойное человека существование в социальном государстве (Из истории идеи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2011_Sbornik/Tom_1/004_Sekcia_4/004_GrafskijVG.pdf.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 4. – 09.11.2006 р.
6. The right to adequate housing (Art.11 (1)):13.12.1991.CESCR General comment 4. (General Comments) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument).
7. European Committee of Social Rights: Conclusions, 2003 (France) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/France2003_en.pdf.
8. Report of World Commission on Environment and Development «Our common Future». – United Nations, 1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.
9. World Energy Assessment: Energy and the Challenge of Sustainability / United Nations Development Programme, United Nations Department of Economic and Social Affairs, World Energy Council, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-energy-and-the-challenge-of-sustainability/World%20Energy%20Assessment-2000.pdf>.
10. World Energy Assessment: overview. Update 2004 / United Nations Development Programme, United Nations Department of Economic and Social Affairs, World Energy Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-overview-2004-update/World%20Energy%20Assessment%20Overview-2004%20Update.pdf>.
11. A Framework for Action on Energy». World Summit on Sustainable Development. WEGAB Working Group: August 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/jsummit/html/documents/summit_docs/wehab_papers/wehab_energy.pdf.
12. Adrian J. Bradbrook, Judith Gail Gardam. Placing Access to Energy Services within a Human Rights Framework // Human Rights Quarterly. – Volume 28. – Number 2. – May 2006. – P. 389–415.